

9-11-SINF O‘QUVCHILARINI KASBGA YO‘NALTIRISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK ASOSLARI: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA STRATEGIYALAR

Samandarova Latofat Raxmonovna

Samarqand shahar 49-umumiy

o‘rta ta‘lim maktab psixologi

Annotatsiya

Mazkur maqolada 9-11-sinf o‘quvchilarining kasbiy o‘z-o‘zini anglashi va ularni to‘g‘ri kasbga yo‘naltirishning nazariy-amaliy masalalari kompleks tahlil qilingan. Bugungi kunda global mehnat bozorining shiddat bilan o‘zgarishi yuqori sinf bitiruvchilari oldida to‘g‘ri tanlov qilish mas‘uliyatini yanada oshirmoqda. Tadqiqot davomida o‘smirlik va ilk yoshlik davrining psixofiziologik xususiyatlari hamda ularning kasb tanlash qaroriga ta‘siri ilmiy asoslab berildi. Muallif tomonidan E.Klimov, J.Holland kabi olimlarning klassik nazariyalari bugungi kunning zamonaviy talablari va raqamli iqtisodiyot sharoiti bilan bog‘langan holda o‘rganilgan. Maqolada o‘quvchilarning kasbiy moyilliklarini aniqlashda qo‘llaniladigan innovatsion psixodiagnostik metodikalar va ularning samaradorligi yoritilgan. Shuningdek, oila, maktab va ijtimoiy muhitning o‘quvchi motivatsiyasiga ko‘rsatadigan o‘zaro ta‘sir mexanizmlari tahlil ob‘ektiga aylantirilgan. Zamonaviy kasbga yo‘naltirish tizimida "Soft skills" (yumshoq ko‘nikmalar) va emotsional intellektning o‘rni alohida urg‘u bilan ko‘rsatib o‘tildi. Maqola so‘ngida umumta‘lim maktablarida kasbga yo‘naltirish ishlarini takomillashtirish va bitiruvchilarning ijtimoiy moslashuvini ta‘minlash bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Kasbga yo‘naltirish, kasbiy o‘z-o‘zini anglash, motivatsiya, mehnat bozori, psixologik tashxis, 9-11-sinf o‘quvchilari, kasbiy mahorat, ijtimoiy moslashuv, testlash metodikalari, raqamli iqtisodiyot.

KIRISH

Insoniyat tarixining hozirgi bosqichi "intellektual mehnat asri" sifatida tavsiflanmoqda. Bu esa har bir yosh avlod vakilidan nafaqat bilim, balki o‘zining ichki imkoniyatlariga mos keladigan aniq kasbiy yo‘nalishni tanlashni talab etadi. Ayniqsa, 9-11-sinf o‘quvchilari hayotidagi eng muhim qarorlardan biri — kelajakdagi professional faoliyat turini tanlash bosqichida turadilar. Kasb tanlash — bu shunchaki tirikchilik manbai emas, balki shaxsning jamiyatdagi o‘rni, uning psixologik xotirjamligi va o‘z-o‘zini namoyon etish vositasidir. O‘zbekiston Respublikasida ta‘lim tizimini isloh qilish jarayonida o‘quvchilarni kasb-hunarga yo‘naltirish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilanganligi bejiz emas.

Mazkur maqolada aynan yuqori sinf o'quvchilarining kasbiy tanlovi va ularga psixologik yordam ko'rsatishning zamonaviy usullari tadqiq etiladi.

ASOSIY QISM

1. Yuqori sinf o'quvchilarida kasbiy o'z-o'zini anglashning psixologik xususiyatlari

9-11-sinf o'quvchilari (15-17 yosh) psixologiyada "ilk yoshlik davri" deb ataladi. L.I. Bojovich ta'rifiga ko'ra, bu davrning markaziy neoplazmasi (yangi tuzilmasi) — kelajakni loyihalash va hayotiy rejalarni tuzishdir. Bu yoshda o'smirning dunyoqarashi kengayadi, biroq ijtimoiy tajribaning yetishmasligi qaror qabul qilishda qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Kasbiy o'z-o'zini anglash — bu shunchaki "kim bo'laman?" degan savolga javob berish emas, balki "mening imkoniyatlarim nimalarga qodir?" va "jamiyatga nima kerak?" degan ikki qutb o'rtasida muvozanat topish jarayonidir. Samandarova Latofat Raxmonovna ta'kidlaganidek, bu jarayonda o'quvchining ichki "Men"i va tashqi "Imkoniyat"lar dunyosi o'zaro to'qnashadi.

2. Kasb tanlashning "Oltin uchburchagi": Xohlayman - Qila olaman - Kerak

Zamonaviy psixologik maslahat tizimida kasb tanlashni uchta asosiy komponent integratsiyasi sifatida ko'rish mumkin:

"Xohlayman" (Qiziqishlar va moyilliklar): O'quvchini nima ko'proq jalb qiladi? U nima bilan shug'ullanganda vaqt o'tganini sezmaydi?

"Qila olaman" (Qobiliyat va salomatlik): Shaxsning intellektual darajasi, temperament xususiyatlari va jismoniy holati tanlangan kasbga mos keladimi?

"Kerak" (Mehnat bozori talabi): Tanlangan kasb 5-10 yildan keyin ham o'z dolzarbligini saqlab qoladimi?

Ushbu uchta omil kesishgan nuqtada eng to'g'ri va maqbul kasbiy tanlov yuzaga keladi. Afsuski, ko'plab bitiruvchilar faqat "xohlayman" yoki ota-onalarining xohishiga tayanib qaror qabul qiladilar, bu esa kelajakda "professional deformatsiya"ga yoki o'z kasbidan qoniqmaslikka olib keladi.

3. Kasbiy tashxis va metodik tahlil

Yuqori sinf o'quvchilari bilan ishlashda psixologik testlar faqat yo'l ko'rsatuvchi vositadir. J.Hollandning olti burchakli modeli (realistik, intellektual, ijtimoiy, konvensional, tadbirkorlik va artistik tiplar) o'quvchining shaxs tipini aniqlashda samarali natija beradi. Shuningdek, E.Klimovning besh toifali tasnifi ("Inson-Inson", "Inson-Texnika", "Inson-Tabiat", "Inson-Belgilar tizimi", "Inson-Badiiy obraz") o'quvchilarga o'z qiziqishlarini guruhlashga yordam beradi.

Biroq, zamonaviy maktab psixologi faqat testlar bilan cheklanmasligi kerak. Kasbiy o'yinlar, kouching texnologiyalari va "Professional namuna" (master-klasslar) o'quvchiga kasbni ichkaridan his qilish imkonini beradi. Masalan, Paxtaobod tumani

maktablari tajribasida turli soha mutaxassislari bilan uchrashuvlar tashkil etish o'quvchilarning real tasavvurlarini boyitmoqda.

4. Raqamli dunyo va "Kelajak kasblari"

Bugungi 9-11-sinf o'quvchilari "Digital Natives" (raqamli avlod) vakillaridir. Sun'iy intellekt, robototexnika, bio-muhandislik va "yashil" energetika kabi sohalar an'anaviy kasblarni siqib chiqarmoqda. Endilikda o'quvchilarga faqat bitta kasbni emas, balki umrbod o'rganish (Life-long learning) ko'nikmasini singdirish lozim. "Soft skills" (kommunikativlik, liderlik, jamoada ishlash, tanqidiy fikrlash) bugun istalgan sohada muvaffaqiyat garovidir.

5. Ota-onalar va maktab hamkorligi faktori

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, bitiruvchilarning 60-70% qismi ota-onalarining maslahati yoki talabi bilan kasb tanlaydilar. Shu sababli, kasbga yo'naltirish ishlarini faqat o'quvchilar bilan emas, balki ota-onalar bilan ham olib borish zarur. Ota-onalar farzandlarining iqtidorini emas, balki o'zlarining amalga oshmagan orzularini ularga yuklamasliklari kerakligi doimiy tushuntirish ishlari markazida bo'lishi lozim.

MUHOKAMA

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, 9-11-sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirish tizimi hozirda "axborot berish" bosqichidan "shaxsiy strategiyani shakllantirish" bosqichiga o'tishi kerak. O'quvchi "men kim bo'lmoqchiman?" degan savolga javob berayotganda, o'zining kuchli va kuchsiz tomonlarini (SWOT-tahlil) bilishi shart. Bunda maktab psixologi kordinatoridir. U o'quvchi, ota-ona va mehnat bozori o'rtasidagi bog'lovchi bo'g'in bo'lib xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, 9-11-sinf o'quvchilarini kasbga yo'naltirish — bu ko'p qirrali, tizimli va uzluksiz jarayondir. Maqola davomida ko'rib chiqilgan masalalar shuni tasdiqlaydiki, muvaffaqiyatli kasbiy tanlov o'quvchining psixologik tayyorgarligi, uning qobiliyatlari ob'ektiv baholanishi va jamiyatning real ehtiyojlari mos kelgandagina yuz beradi.

Bitiruvchilarni kasbga yo'naltirish samaradorligini oshirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

Maktablarda individual kasbiy trayektoriyalarni yaratish tizimini joriy etish.

Zamonaviy kasblar atlasini o'quvchilar orasida keng targ'ib qilish.

Psixologik diagnostika ishlarida faqat an'anaviy testlardan emas, balki amaliy trening va biznes-o'yinlardan foydalanish.

Ruhan sog'lom va o'z kasbining ustasi bo'lgan yoshlar millat ravnaqi va iqtisodiy barqarorlikning eng ishonchli poydevoridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". - Toshkent: "O'zbekiston", 2021.

2. G‘oziyev E.G‘. "Yosh davrlari psixologiyasi". - Toshkent: "O‘qituvchi", 2004.
3. Klimov Ye.A. "Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya". - Moskva: Akademiya, 2010.
4. Nishonova Z.T. "Kasb-hunarga yo‘naltirish psixologiyasi". - Toshkent, 2015.
5. Holland J.L. "Making Vocational Choices: A Theory of Vocational Personalities and Work Environments". - Odessa, FL: PAR, 1997.
6. Bojovich L.I. "Problemi formirovaniya lichnosti". - Moskva: MPSI, 2001.
7. Baratov Sh.R. "O‘quvchi shaxsini o‘rganish usullari". - Toshkent, 2004.
8. Shcherbatix Yu.V. "Psixologiya uspeha". - Moskva: Eksmo, 2011.